

Мирјана Обрадовић

Историјски архив Београда, Србија

ВОДИЧ КРОЗ ЛЕГАТЕ, ЛИЧНЕ И ПОРОДИЧНЕ ФОНДОВЕ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА БЕОГРАДА

на примеру Легата Константина Коче Поповића
и Лепосаве Лепе Перовић

Сажетак

Неговањем културе памћења, чувањем, заштитом, али и публиковањем и излагањем престоничке културне баштине, Историјски архив Београда један је од стубова како колективног, тако и индивидуалног идентитета. У депоима ове институције чува се преко 13 километара архивске грађе. Посебно место међу фондovima и збиркама Историјског архива Београда чине легати, лични и породични фондови, који су у посед архива углавном дошли путем поклона. Овим се наставља племенита традиција завештања и даривања која је једно време била готово замрла.

Архив је преузео драгоцену грађу угледних личности које су оставиле трајни печат у области културе, науке, просвете и уметности, личности које су обележиле политички, привредни, друштвени и културни живот Београда 19. и 20. века. Међу њима се, по својој величини, разноврсности и садржају, издваја Легат Константина Коче Поповића и Лепосаве Лепе Перовић. Циљ овог рада је да стручну и научну јавност упозна са по свему јединственом заоставштином која осликава живот и рад легатора, али и време у коме су живели.

Кључне речи: архив, легат, фонд, културна баштина, архивска грађа

Уводне напомене

Један чланак није довољан да се представи сво богатство и разносврсноста садржаја легата, личних и породичних фондова који се чувају у Истријском архиву Београда. У ту сврху је приређена и 2017. године објављена посебна публикација под истим називом, какав носи овај рад. Овом приликом биће приказан садржај Легата Константина Коче Поповића и Лепосаве Лепе Перовић, који се по много чему издваја. Но, пођимо редом.

Историјски архив Београда основан је одлуком Извршног одбора Народног одбора града Београда, донетој на седници одржаној 26. септембра 1945. године, са задатком да прикупља, сређује, обрађује и чува архивску грађу која се односи на историју Београда.

Према одредбама важећег *Закона о културним добрима*, архив је институција која врши делатност заштите архивске грађе и регистратурског материјала. Даље, одредбе овог закона кажу да: „архивску грађу чине изворни и репродуковани писани, цртани, компјутеризовани, штампани, фотографисани, филмовани, микрофилмовани, фонографисани или на други начин забележени документарни материјал од посебног значаја за науку и културу који је настао у раду државних органа и организација, органа јединица територијалне аутономије и локалне самоуправе, политичких организација и њихових органа, установа и других организација, верских заједница, као и појединаца, без обзира на то кад је и где настао и да ли се налази у установама заштите или ван њих.“¹

Историјски архив Београда данас чува преко 2.000 фондова и збирки, односно преко 13 километара архивске грађе која обухвата период од 16. века до данас. Посебно место међу фондovima и збиркама Историјског архива Београда чине легати, лични и породични фондови. Лични и породични фондови, као самосталне целине нису постојали на самом почетку рада Архива, већ су били саставни део Збирке поклона и откупа. У првом периоду радило се углавном о откупљеној архивској грађи, јер је било веома мало појединаца који су имали развијену свест о значају поклона личне заоставштине некој институцији културе. У моменту када је број личних и породичних фондова превазишао величину Збирке поклона и откупа, приступило се њиховом издвајању из исте и упису у улазни инвентар Архива као засебних целина.

Према још увек важећим одредбама Упутства о сређивању личних и породичних фондова, које је донето на седници Архивског већа 17. јуна 1969. године, „*лични фонд* је скуп докумената органски насталих у току живота и рада лица које је имало значајну улогу у друштвеном животу, а *породични фонд* је природни наставак личног фонда. Он је настао животом и радом чланова породице које су у прошлости играле значајну улогу“.²

1 Закон о културним добрима „Службени гласник РС“, број 71/94, 52/11-др, закон, 99/11-др.

2 Упутства о сређивању личних и породичних фондова, донето на седници Архивског већа 17. 06. 1969. године; Објављено у: Архивски преглед, бр. 1-2, Београд, 1970, 58-61.

Из горе наведеног произилази да архивистика, као помоћна историјска наука не познаје термин легата, већ само појмове личног и породичног фонда. Појам *легат* везан је за правнички контекст и терминологију и није се користио у архивистици до 1981. године, када је Уговором, закљученим 12. јуна 1981, заведеним под бројем 01-764, Историјски архив Београда започео вишегодишње преузимање заоставштине Константина Коче Поповића и његове супруге Лепосаве Лепе Перовић (у даљем тексту Легат Коче Поповића и само Легат). Њихова, по свему јединствена заоставштина, добила је назив легат да би се истакла величина поклона, јер Архиву на чување није предата само уобичајена архивска грађа, већ и други артефакти, чији су смештај, чување, одржавање и излагање поставили велике изазове пред архивско руководство и запослене. Да би била јаснија веза између садржаја предате заоставштине и личности легатора, прво треба сагледати њихов живот и делокруг делатности, те ћемо зато унајкраћем дати биографије легатора.

БИОГРАФИЈЕ ЛЕГАТОРА

Константин Коча Поповић је рођен 14. марта 1908. године у познатој породици београдских индустријалаца. Школовање је започео у Женеви, где се са породицом налазио од 1912. године. Прва слова писао је на француском језику, а касније је научио и енглески, немачки и шпански. У Београду је матурирао 1926. године. Био је одличан ђак и тренирао бокс и пливање. Наредне године, у чину артиљеријског потпоручника, завршио је школу за резервне официре у Сарајеву. Одликован је Краљевским одредом југословенске круне V реда, 1930. године. На Сорбони је уписао студије филозофије, током којих се упознао са уметницима из Бретоновог круга и прикључио надреалистичком покрету. Са Ваном Бором, Робером Десносом и другим уметницима окупљеним око париског часописа *Revue Du Cinéma*, потписао је протест „Човек од укуса“, а био је и један од потписника манифеста београдских надреалиста. Писао је филмске критике за лист *Paris Soir* и био сарадник београдских часописа *50* и *Надреализам данас и овде*. Заједно са надреалистима Оскаром Давичом и Ђорђем Јовановићем, постао је члан КПЈ 1933. године. Као добровољац, учествовао је у Шпанском грађанском рату од 1937. до 1939. године, када се вратио у Београд где је наставио активно да учествује у раду КПЈ. Капитулација Југославије затекла га је у околини Ваљева, као команданта пуковске коморе Војске Краљевине Југославије, одакле се вратио у Београд, где се крио све до јула месеца, када је самоиницијативно отишао у партизане. Током Народноослободилачког рата прошао је пут од обичног борца, водника и команданта Космајско-посавског партизанског одреда, преко команданта Прве пролетерске бригаде, команданта Прве пролетерске дивизије и Првог пролетерског корпуса до команданта Друге армије НОВ и ПОЈ. По завршетку рата, био је начелник Генералштаба Југословенске армије до јануара 1953. године, када је окончао војничку каријеру у чину генерал-пуковника. Као

државни секретар за иностране послове у периоду 1953–1965. године путовао је по целом свету, представљао земљу на редовним и ванредним заседањима Организације уједињених нација, учествовао на припремној конференцији неангажованих земаља у Каиру и на Конференцији несврстаних земаља у Београду. Обављао је највише државне и партијске дужности до 3. новембра 1972. године, када је, незадовољан стањем у земљи и радом њеног највишег руководства, поднео оставку на све функције и повукао се из јавног живота. Све до своје смрти 20. октобра 1992. године живео је у Београду. Сахрањен је у Алеји заслужних грађана на Новом гробљу.

Лепосава Лепа Перовић је рођена 29. августа 1911. године у бројној породици Зорке и Ђорђа Перовића, у селу Машићи близу Бања Луке. У Бања Луци је завршила гимназију и учитељску школу, 1932. године. Прво учитељско место добила је у селу Медвође у Босанској Крајини. После неколико година премештена је у Србију и две године провела је у Шумадији. Активно је учествовала у политичком животу тадашње Србије. Била је провоборац, активиста КПЈ у Босанској Крајини, Србији и Хрватској и послератни друштвено-политички радник. После ослобођења била је управник Галерије фресака. Сакупљала је уметничка дела, стварајући богату колекцију. Граду Лазаревцу је 1970. године поклонила део своје колекције од шездесет уметничких дела, углавном југословенских уметника 20. века и она је чинила језгро око кога је формирана ликовна галерија *Савременици*. Умрла је 2. септембра 2000. године у Београду.

Константин Коча Поповић и Лепосава Лепа Перовић у Београду 1954. године

АРХИВСКА ГРАЂА И АРТЕФАКТА

Легатори су приликом предаје грађе изразили жељу да њихова лична и имовинско-правна документа, преписка, фотографије и документа делатности буду сређени и обрађени као засебне целине, а све остало као заједничка заоставштина. У складу са тиме, документа Коче Поповића сређена су и смештана у 64 архивске кутије, а документа Лепе Перовић у 49.

Хронолошки сређена документа и белешке Коче Поповића односе се на различите периоде његовог живота. Најраније детињство и почеци школовања у Швајцарској, осим фотографијама, пропраћени су и школским свескама, као и стеченим похвалницама за одличан успех. На маргинама студентских бележница налазе се цртежи и скице девојачких профила. Ово ће бити карактеристика и његових каснијих бележница које је користио током присуствовања разним састанцима, конференцијама и сл. На скоро сваком листу, уз текст, налази се и неки апстрактни цртеж, кроки, карикатура државника са којим је разговарао или скица. Посебно су интересантни сачувани примерци *Политике* с почетка 80-их година прошлог века. Поред сваког новинског текста који је Кочи био интересантан, забележен је понеки коментар. Обично су били иронични, каткад и цинични, те можда на најбољи начин показују какво је мишљење имао о тадашњој политичкој гарнитури и њиховим активностима. Један од сегмената Легата чини грађа која се односи на „надреалистички период“. Осим публикација, ту су и карактеристичне фотографије, али и преписка са пријатељима и припадницима надреалистичког покрета, где свако писмо или дописница представљају својеврсно уметничко дело у малом. Из ратног периода, од писаних документа сачувани су само дневник и бележница. Ипак и из овог времена, као и за готово целокупан животни век Коче Поповића, сачуван је велики број фотографија, што приватних, што службених, и оне осликавају не само живот и рад легатора, већ и доба у коме је живео. Фотографије су смештене у преко 100 албума.

Лепа Перовић је, осим личних докумената и бележака везаних за друштвено-политички рад, предала и грађу која се односи на уметност. У засебним кутијама, посебно прављеним и обложеним плишем, предати су слајдови, филмови и фотографије уметничких дела. Фотографије су уредно послогане у албуме и поред сваке је написан датум њиховог настанка и имена особа које се на њима налазе.

Заједнички део легата чине 53 кутије у којима се чува штампани и илустративни материјал, а који се односи на путовања. Грађа је од легатора примљена у већ спакованим и обележеним кутијама, посебно прављеним за ову намену. Свака од кутија има етикету са називом државе или града, а у њу су смештене ауто-карте, планови градова, бедекери, водичи, флајери, разгледнице и сл. Иако многи сматрају да је оваква грађа небитна и да је не треба чувати, пракса је показала да некад наизглед безвредна архивска грађа даје пуно посредних података о одређеној личности или неком догађају. У ову категорију грађе спадају

и пропуснице, визиткарте, позивнице, програми концерата, јеловници са свечаних вечера, упутства за дрес-код и слично, те се и они чувају у засебној групи, уз остали илустративни материјал.

Посебну целину легата чини колекција ордена, медаља, плакета и захвалница. У колекцији се чувају ордени држава различитих државних уређења из Европе, Африке, Јужне Америке и Азије и има их укупно 59. Међу њима се издаваја Орден слободе, као ретко, али и најскупоценије одликовање. Ово највише војно одликовање СФРЈ додељено је свега девет пута, седам домаћим носиоцима и два иностраним. Орден је изађен од злата и платине и у њега је уграђено 45 рубина и 61 брилијант. Орден ратне заставе такође је вредно одликовање у чијој изради су коришћени сребро, злато, брилијанати и рубини. Од иностраних ордена посебно место припада француском Великом крсту националног Ордена легије части, Ордену Суворова и грчком Великом командиру Краљевског ордена добротинства, као једном од ретких искључиво женских ордена. Одликовања се чувају у обезбеђеним металним касама. По први пут су сва излагана на изложби *Одликовања из легата Историјског архива Београда*³, која је приређена поводом 70. годишњице од оснивања ове институције. Том приликом представљено је 86 ордена, од укупно 134 колико се чува у Архиву. Осим Коче Поповића и његове супруге Лепе Перовић, њихови носиоци су личности који су такође своју заоставштину поверили на чување Архиву, политичари и учесници НОБ-а: Драгослав Дража Марковић, његова супруга Божидарка Кика Дамљановић, Вицко Крстуловић, Влајко Беговић и Славко Зечевић, као и ендокринолог, др Десанка Мијалковић Стамболић, и хумориста, писац и сценариста Новак Новак. Иако Архив има радионицу за конзервацију, запослени који се баве конзервацијом и рестаурацијом хартије, нису стручни за чишћење и одржавање одликовања, те је за потребе ове изложбе, као спољни сарадник ангажован конзерватор Историјског музеја Србије, Бобан Вељковић⁴

Илустрација 2: Орден слободе

3 Одликовања из легата Историјског архива Београда, каталог изложбе, Београд 2015.

4 <https://www.youtube.com/watch?v=AP6ntxup-JU>

Орденске повеље, које су саставни део сваког ордена, као и бројне споменице, захвалнице и дипломе, претходно очишћене и испеглане у Одељењу конзервације, чувају се у кутијама, по мери направљеним у књиговезачкој радионици Архива. Посебан третман имају и фотографије у посребреним рамовима, које су Коча и Лепа добијали приликом посета државних званичника и њихових супруга. Коча Поповић је Архиву на чување предао и свој револвер, који се у оригиналној футроли чува у обезбеђеној металној каси.

Архивска грађа и други предмети смештени су у депое и излажу се на архивским изложбама, кад год се укаже прилика за то. Ово важи како за Легат Коче Поповића, тако и за све друге легате, личне и породичне фондове. Легатори или њихови потомци су увек позивани на сва архивска догађања и увек су радо виђени гости. Иако архив није специјализован за чување музејских експоната, сву своју вештину и знање запослени користе да све што није документ сачувају у најбољем могућем стању, баш онако како би било сачувано у музеју.

Садржај Легата чини и колекција од 392 грамофонске плоче, углавном класичне и џез музике, као и библиотека која има 7.378 наслова. Књиге се могу разврстати у неколико категорија и показују интересовања легатора, као и њихово познавање страних језика. Највећи број књига је историјске и политичке садржине и односе се на различите периоде прошлости. У библиотеци се налази и велики број фото-монографија из историје уметности, све значајније енциклопедије и одабрана дела класичне књижевности. Многе књиге имају посвете аутора. По пријему овако велике библиотеке поставило се питање њеног смештаја у датим условима, у којима су капацитети већ постојеће архивске библиотеке били готово попуњени. Решење је пронађено у изради специјалних застакљених витрина које су смештене у великом холу Историјског архива Београда и које су, захваљујући добром прорачуну и максималној искоришћености простора, својим капацитетом могле да приме 4.480 књига из Кочиног легата, као и књиге које су добијене од других легатора.

Посебан куриозитет представља радна соба Коче Поповића, са писаћим столом, полицама за књиге и другим намештајем. Када је 2003. године, у оквиру зграде Архива, пројектован и наменски опремљен простор у коме је отворена Галерија за постављање архивских изложби, најближа просторија Галерији је преуређена у спомен собу Коче Поповића и у њу је смештен намештај из његове радне собе са делом књига које су у полицама поређане по истом првобитном редоследу из његове куће. Спомен соба је отворена за посетиоце у току радног времена Архива. Заинтересованост истраживача и публике за посету је велика. У њој је једну од емисија из серијала *Београд за почетнике* Студија Б, снимила ауторка серијала Смиљана Попов. Редитељ Горан Марковић је за потребе снимања свог филма о Кочи Поповићу користио грађу која се чува у Архиву, а неки од кадрова су снимљени у спомен соби. Уметница Милица Ракић је инспирацију за своју изложбу *Ја нисам ослободила Београд*

пронашла у лику и делу Коче Поповића, истражујући документа из Легата, док су у спомен соби начињене фотографије које је користила на изложбеној поставци. До сада најобухватније дело о животном путу Коче Поповића, објављено под називом *Коча Поповић, дубока људска тајна*, написао је Душан Чкречић. Монографија је илустрована фотографијама које се чувају у Легату. Документа и артефакта из Легата Коче Поповића су најчешће коришћени на поставкама изложби које је приређивао Историјски архив Београда, о чему сведоче каталози, који се у електронском облику могу погледати на званичној интернет страници архива.⁵

Легат Константина Коче Поповића и Лепосаве Лепе Перовић има статус културног добра од великог значаја.

Преузимање архивске грађе путем поклона је интензивирано последњих петнаестак година као важан сегмент делатности Архива, чиме је настављена племенита традиција завештања и даривања, која је једно време готово замрла. Архив је преузео драгоцену грађу угледних легатора, личности које су оставиле трајни печат у области културе, науке, просвете и уметности, личности које су обележиле политички, друштвени и културни живот Београда 19. и 20. века. Разоткривање садржаја легата, личних и породичних фондова, прилика је да се упозна изузетна вредност њихових стваралаца, али и могућност да се открије плодно тле за научни, критички и истраживачки рад, као и инспирација за нека нова књижевно-уметничка дела.

Спомен-соба

5 <https://www.arhiv-beograda.org/sr/>

Summary

Guide through legacies, personal and family funds of the Historical Archives of Belgrade

The example of the Legacy of Konstatntin Kocha Popovich and Leposava Lepa Perovich

By guarding, protecting, publishing and exhibiting the cultural heritage of the city, the Historical Archives of Belgrade is one of the pillars of both collective and individual identity. Over 13 km of archive documents is stored in the institution's depots. A special place among the funds and collections of the Historical Archives of Belgrade have legacies, personal and family funds.

The Historical Archives of Belgrade have taken on the valuable documents and artefacts of the most prominent persons who left a permanent mark in the field of politics, economy, culture, science, education and art, in Belgrade in the 19th and 20th century. Among them, according to the size, diversity and content, the Legacy of Konstantin "Koča" Popović and Leposava Lepa Perović stands out. The aim of this article is to introduce the professional and scientific public to the unique content of this Legacy.

Keywords: archive, legacy, fund, cultural heritage, archival documents

